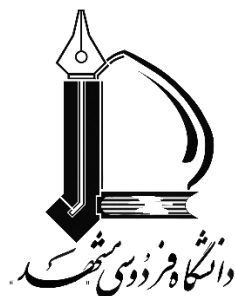


بسم الله الرحمن الرحيم



دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی مصادیق جنایت بر حیوان در فقه مذاهب اسلامی

استاد راهنما:

دکتر علیرضا عابدی سر آسیا

استاد مشاور:

دکتر عباسعلی سلطانی

دانشجو:

فائزه فیروزی

تابستان ۱۴۰۰

تأییدیه دفاع

اصالت نامه پیاپی نامه های دانشگاه فردوس مشهد

نظر به اتمام تدوین رساله □ پایان نامه ■ با عنوان بررسی مصادیق جنایت بر حیوان در فقه مذاهب اسلامی و کد.....

موارد ذیل را متعهد می شویم:

- این پایان نامه و دستاوردهای آن حاصل پژوهش انجام شده این جانبان بوده و از صحت و اصالت برخوردار است.
 - در استفاده از نتایج سایر پژوهش ها به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
 - کلیه حقوق مترتب از این اثر شامل مستندات، مقاله، اختراع، دانش فنی، کتاب، نرم افزار، تجهیزات ساخته شده و ... متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می باشد؛ دانشگاه می تواند نسبت به ثبت و نشر آن در هر قالبی، بدون نیاز به کسب اجازه از استادان راهنما و دانشجو و یا پرداخت حق الزحمه، اقدام نماید.
 - هر نوع بهره برداری و انتشار دستاوردهای این اثر، واگذاری اطلاعات به دیگران یا چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این اثر بدون مجوز معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه ممنوع است.
 - حقوق مادی و معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اثر تأثیرگذار بوده اند در بهره برداری و انتشار دستاوردهای آن رعایت می شود.
 - در کلیه مراحل انجام این پایان نامه، مفاد "منشور و موازین اخلاق پژوهش" رعایت شده و هیچ یک از مصادیق تخلفات پژوهشی مندرج در دستورالعمل "نحوه بررسی تخلفات پژوهشی" و قانون "پیشگیری و مقابله با تقلب در زمینه آثار علمی" رخ نداده است.
- این جانب با آگاهی از اینکه گزارش نهایی پایان نامه در مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه به عنوان سند رسمی بایگانی می گردد و مطابق ضوابط در دسترس مراجعین قرار می گیرد، متعهد می شوم که این گزارش نسخه نهایی بوده و پس از ارسال امکان هیچ گونه تغییری وجود نخواهد داشت.

پایان نامه انجام شده توسط دانشجو مطابق آیین نامه ها و قوانین مصوب فوق الذکر با استفاده از ابزارهای موجود نظیر همانند جویی و سایر جستجوهای عمومی اینترنتی بررسی شد و مورد تأیید این جانبان می باشد.

دانشجو: فائزه فیروزی

شماره دانشجویی: ۹۷۱۳۶۲۲۲۵۵

گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

تاریخ و امضا:

تقدیم

تقدیم به یگانہ ہمنام، زندگسرا، پدر و مادر مہربانم کہ نگاہ پر مہر شما، مایہ حیات است

و وجود شما، ہموارہ کہ مرہش را سر است کہ در شگام بر مردوم.

باشد کہ حاصل تلذثم نسیم کونہ غبار حستگیتما، را بزدید.

سپاس

سپاس یکباره، مهربانانه، کردگار بهر متار که هستی را بخشید و به طرق علم و دانش رهنمونم شد

به رسم ادب و احترام، تقدیر و تشکر مکنم از...

استاد گرامی، دکتر علیرضا عابدی سرآسیا که در طریقه هدایت همواره بارالهامیهای

ارزشمندش، بنده را مورد لطف قرار داده اند.

استاد محترم جناب دکتر عباسعلی سلطانر که مشاوره هایش، باعث بهتر شدن، پیشرفت گردید.

معلم، استاد و حامی که در طریقه های، متدای از محضرش، بهره مند گشتم و تا امروز، و عزیزانم

که در این راه یاری داد و دعای خیرش، را بدرقه راهم کردند.

بگشتم: روزیگیا هست و ره بس دور، گفتا: رو

به منهنگر به ره منکر که منهنگر به نور دیدم



باسمه تعالی

مشخصات پایان نامه تحصیلی دانشجویان

دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان پایان نامه: بررسی مصادیق جنایت بر حیوان در فقه مذاهب اسلامی

نام نویسنده: فائزه فیروزی نام استاد راهنما: دکتر علیرضا عابدی سر آسیا

نام استاد مشاور: دکتر عباسعلی سلطانی

دانشکده: الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی	رشته تحصیلی: الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی
--	----------------------------------	---

تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۱۲/۲۱ تاریخ دفاع: ۱۴۰۰/۰۵/۰۵

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد ● دکتری ○ تعداد صفحات: ۱۷۶

چکیده: یکی از نعمات بی شماری که خداوند متعال به انسان ارزانی داشته، حیوانات هستند تا انسان بتواند برای رفع نیازهای خود اعم از تغذیه، پوشش، حمل و نقل و... از آنها استفاده کند، اما این که حیوانات برای استفاده انسان خلق شده اند مجوزی برای این نیست تا بتواند هر رفتاری را با حیوانات داشته باشد. در این پژوهش که با روش توصیفی و تطبیقی و ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه ای و... تدوین یافته، پس از بیان معانی و مفاهیم لغوی و اصطلاحی مرتبط، به بررسی رفتارهایی پرداخته شده که در فقه مذاهب اسلامی به عنوان ظلم بر حیوانات یا جنایت علیه آنها تلقی می شود و برای مرتکبین این رفتارها نیز عذاب اخروی و مجازات دنیوی در نظر گرفته اند، البته برخی از این رفتارها استثنائاتی دارند که اگر با شرایط گفته شده، انجام شوند مصداق ظلم بر حیوانات نخواهند بود. در پایان نیز مصادیقی از این رفتارها در قوانین مدرن، اعم از قوانین داخلی و بین المللی مورد بررسی قرار گرفته است.

امضای استاد راهنما:

تاریخ:

کلیدواژه:

۱. جنایت
۲. حیوانات
۳. فقه
۴. حقوق
۵. حیوان آزاری
۶. ظلم به حیوانات

فهرست مطالب

مقدمه پژوهش

- ا. تبیین موضوع ۱۴
- ب. اهمیت پژوهش ۱۴
- ج. پرسش‌های پژوهش ۱۵
- د. پیشینه پژوهش ۱۵
- ه. نوآوری پژوهش ۱۷
- و. استفاده‌کنندگان از نتیجه پژوهش ۱۷
- ز. روش پژوهش ۱۷
- ح. ساختار پژوهش ۱۸

فصل اول: مفاهیم و کلیات

- مبحث اول: جنایت ۲۰
- گفتار اول: مفهوم لغوی ۲۰
- گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی ۲۱
- گفتار سوم: انواع جنایت ۲۱
- مبحث دوم: خشونت ۲۲
- گفتار اول: مفهوم لغوی ۲۳
- گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی ۲۳
- گفتار سوم: انواع خشونت ۲۳
- گفتار چهارم: رابطه خشونت و جنایت ۲۴

مبحث سوم: مفهوم حیوان	۲۵
گفتار اول: مفهوم لغوی	۲۵
گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی	۲۷
گفتار سوم: انواع حیوان	۲۷
مبحث چهارم: حقوق حیوانات	۲۹
گفتار اول: تعریف	۲۹
گفتار دوم: شواهدی بر وجود شعور در حیوانات	۲۹
مبحث پنجم: حیوان آزاری یا جنایت بر حیوان	۳۱
گفتار اول: تعریف حیوان آزاری	۳۲
گفتار دوم: انواع حیوان آزاری	۳۲
گفتار سوم: دیدگاه اسلام نسبت به آزار حیوانات	۳۳
بند اول: آیات	۳۳
بند دوم: احادیث	۳۴
بند سوم: دلیل عقل	۳۵

فصل دوم: مصادیق جنایت بر حیوانات در فقه اسلامی

مقدمه	۳۷
مبحث اول: کشتن به ناحق	۳۸
گفتار اول: حبس منجر به قتل حیوان	۴۰
گفتار دوم: سوزاندن حیوان	۴۱
بند اول: سوزاندن حیوان مورد وطی انسان	۴۲
گفتار سوم: تلف کردن حیوان دیگری	۴۴
مبحث دوم: آسیب های جسمانی	۴۷
گفتار اول: علامت گذاشتن بر صورت حیوانات	۴۷

- گفتار دوم: عقیم کردن حیوانات ۵۰
- بند اول: عقیم کردن حیوانات حلال گوشت ۵۱
- بند دوم: حکم عقیم کردن حیوانات حرام گوشت ۵۳
- گفتار سوم: ضرب و شتم حیوانات ۵۴
- گفتار چهارم: مثله کردن حیوانات ۵۸
- گفتار پنجم: بریدن نخاع ذبیحه ۵۹
- گفتار ششم: برقراری رابطه جنسی با حیوان ۶۱
- گفتار هفتم: دادن تغذیه نامناسب به حیوان ۶۴
- گفتار هشتم: جنایت بر جنین حیوان ۶۶
- گفتار نهم: آزمایش‌های پزشکی بر روی حیوانات ۶۸
- گفتار دهم: تحریش حیوانات ۷۰
- گفتار یازدهم: استفاده بیش از حد توان حیوان ۷۱
- مبحث سوم: آسیب‌های روحی و روانی ۷۲
- گفتار اول: جدایی مادر و فرزند ۷۲
- گفتار دوم: ذبح حیوان در برابر حیوان دیگر ۷۳
- گفتار سوم: نفرین و فحاشی به حیوانات ۷۵
- مبحث چهارم: احکام و محدودیت‌های شرعی شکار ۷۸
- گفتار اول: شکار جایز ۷۸
- بند اول: ابزار و وسایل شکار ۷۹
- گفتار دوم: شکارهای ممنوعه ۸۵
- بند اول: صید در حرم ۸۵
- بند دوم: شکار تفریحی ۸۷
- بند سوم: شکار و ذبح در شب ۸۹
- بند چهارم: شکار نوزاد حیوانات و جوجه پرندگان ۹۲

مبحث پنجم: استثنائات جنایت بر حیوان	۹۴
گفتار اول: حیوانات مودی	۹۴
بند اول: معیارهای شناخت حیوانات مودی	۹۶
بند دوم: روایات وارده در جواز کشتن حیوانات مودی	۹۹
گفتار دوم: رفتار با حیوان در هنگام جنگ (پی کردن)	۱۰۲
بند اول: حکم پی کردن در اسلام	۱۰۲
بند دوم: چرایی حکم به کراهت پی کردن	۱۰۶
گفتار سوم: کشتن حیوان در مقام دفاع از خود	۱۰۸
گفتار چهارم: کشتن افعی به دلیل استفاده دارویی	۱۰۹
گفتار پنجم: کشتن حیوان حرام گوشت برای استفاده از پوست آن	۱۱۳

فصل سوم: مصادیق جنایت بر حیوانات در قوانین داخلی

و بین المللی

مبحث اول: قوانین ایران	۱۱۸
گفتار اول: قانون شکار و صید	۱۱۸
گفتار دوم: آیین نامه اجرایی قانون شکار و صید	۱۲۱
گفتار سوم: طرح ممنوعیت حیوان آزاری	۱۲۲
گفتار چهارم: قانون مجازات اسلامی	۱۲۴
گفتار پنجم: قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبری	۱۲۵
گفتار ششم: قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست	۱۲۶
مبحث دوم: قوانین بین المللی	۱۲۷
گفتار اول: قانون حفاظت از حیوانات آفریقا ۱۹۶۲	۱۲۷
گفتار دوم: قانون حفاظت از حیات وحش هند ۱۹۷۲	۱۲۸

- گفتار سوم: قانون رفاه حیوانات فرانسه ۱۹۷۶ ۱۲۹
- گفتار چهارم: قانون جلوگیری از ظلم به حیوانات ۱۹۷۹ ۱۲۹
- گفتار پنجم: قانون رفاه حیوانات آلمان ۱۹۹۸ ۱۳۱
- گفتار ششم: قانون رفاه حیوانات استرالیا ۲۰۰۲ ۱۳۲
- گفتار هفتم: قانون حمایت از حیوانات انگلستان ۲۰۰۶ ۱۳۳
- گفتار هشتم: قانون بهداشت و رفاه حیوانات اسکاتلند ۲۰۰۶ ۱۳۴
- گفتار نهم: قانون رفاه حیوانات ایرلند شمالی ۲۰۱۱ ۱۳۵

نتایج و پیشنهادها

- نتایج ۱۳۷
- پیشنهادها ۱۳۹
- قانون پیشنهادی جلوگیری از حیوانآزاری ۱۴۰

فهرست منابع و مآخذ ۱۴۶

مقدمه پژوهش

أ. تبیین موضوع

خداوند متعال نعمات بی شماری را به انسان‌ها ارزانی داشته است که بخشی از این نعمت‌ها، حیوانات هستند.

خداوند انسان را اشرف مخلوقات خود خوانده و همه موجودات و حیوانات را برای استفاده انسان آفریده است؛ اما آفریده شدن حیوانات برای انسان به این معنا نیست که هر طور که بخواهد بتواند از آن‌ها استفاده کند، نشانه این عدم سلطه مطلق حداقل در مورد حیوانات آیات و روایاتی است که انسان را از آزار حیوانات، تخریب محیط زیستشان و... باز می‌دارد.

به خاطر همین آیات و روایات، فقها نیز در کتاب‌های خود به مسئله رفتار انسان با حیوانات توجه کرده و حقوقی را برای آن‌ها قائل شده‌اند و در برخی موارد در برابر آسیب به حیوانات مجازات نیز تعیین کرده‌اند.

در مقابل در برخی ابواب فقهی احکامی وجود دارد که به ظاهر در تضاد با این آیات و روایات است و گویی علیه حیوانات حکم شده، همین مسئله باعث شد تا در این پژوهش به دنبال یافتن مصادیقی از جنایات بر حیوانات در فقه مذاهب اسلامی بوده و به بررسی آن‌ها بپردازیم.

ب. اهمیت پژوهش

با توجه به اینکه حیوانات نقش زیادی در زندگی ما انسان‌ها ایفا می‌کنند و گاهی ممکن است با انجام رفتارهایی از جانب ما مورد آزار و اذیت قرار بگیرند بر آن شدیم تا با بررسی نظرات فقها در مورد حیوانات، رفتارهایی را که عنوان جنایت بر حیوان بر آن صدق می‌کند شناسایی و بررسی کنیم به امید اینکه با انجام این پژوهش قدمی در راستای حمایت از حیوانات برداشته و با بیان رفتارهایی به عنوان حیوان آزاری و جنایت علیه حیوانات باعث شویم تا این گونه رفتارها نسبت به حیوانات انجام نشده و برخورد بهتری با آنان صورت گیرد.

ج. پرسش‌های پژوهش

پرسش اساسی

۱- مصادیق جنایت بر حیوان در فقه کدام‌اند و واکنش فقه در برابر این دسته از افعال چیست؟

پرسش‌های فرعی

- ۱- بر طبق چه مبنای فقهی برخی موارد به‌عنوان جنایت بر حیوان تلقی شده‌اند؟
- ۲- عنوان جنایت بر چه رفتارهایی اطلاق می‌شود؟
- ۳- آیا جنایت بر حیوانات فقط شامل وارد آوردن آسیب جسمی به آن‌ها است؟
- ۴- در فقه و حقوق اسلامی چه مجازاتی برای مرتکبین جنایت علیه حیوانات مقرر شده است؟
- ۵- برخی از رفتارهای تجویز شده در فقه که به ظاهر مصداق جنایت بر حیوان محسوب می‌شود چگونه توجیه می‌شوند؟
- ۶- آیا در فقه شیعه و سنی تفاوتی در خصوص مصادیق جنایت بر حیوان و مجازات آن وجود دارد؟

د. پیشینه پژوهش

پایان‌نامه:

- ۱- اسدی، سید اسماعیل، سیاست کیفری ایران در قبال حیوان آزاری، کارشناسی ارشد فقه و حقوق جزا، دانشگاه علامه محدث نوری، شهریور ۱۳۹۷.

۲- رضا نژاد دراز کلائی، علی، بررسی فقهی و حقوقی حیوان آزاری، کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق، دانشگاه مازندران، تابستان ۱۳۹۶.

۳- صراف پور، محمد حمید، بررسی جرم انگاری نقض حقوق حیوانات، کارشناسی ارشد حقوق، دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، مهر ۱۳۹۷.

۴- خوش دل برغن آبادی، آمنه، بررسی جرم انگاری ظلم به حیوانات و راه‌های پیشگیری از آن، کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه کاشان، شهریور ۱۳۹۵.

۵- اینانلو، زهرا، بررسی نظرات آیت‌الله خویی در باب دیه جنایت بر منافع اعضا و... جنایت بر حیوان، با اتکا به کتاب مبانی تکمله‌المنهاج و تطبیق آن با قانون اساسی، کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، بهمن ۱۳۹۰.

۶- شکر بیگی، زهرا، بررسی تطبیقی رفتارهای خشونت‌آمیز نسبت به حیوانات اهلی در حقوق ایران و فرانسه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، ۱۳۹۲.

مقاله:

۷- محسنی دهکلانی، محمد؛ رضا نژاد دراز کلائی، علی، تحلیل پدیده حیوان آزاری در فقه امامیه و حقوق ایران، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۸۳.

۸- یزدیان جعفری، جعفر، جرم انگاری ظلم به حیوانات-مطالعه تطبیقی-، مجله حقوق تطبیقی، شماره ۱۰۷.

۹- عبدالله بن محمد بن جبیر، هانی، المسئولیه عن الحيوان فی فقه الإسلامی: جنایته و اتلافه، مجله الحکمه، شماره ۱۶.

ه. نوآوری پژوهش

در هیچ‌یک از پایان‌نامه‌ها و مقالات فوق به بررسی مصادیق جنایت بر حیوانات در فقه مذاهب اسلامی پرداخته نشده است و در این پژوهش سعی در بررسی این موارد داریم.

و. استفاده‌کنندگان از نتیجه پژوهش

مورد استفاده مؤسسات اسلامی، طلاب حوزه‌های علمیه، دانشجویان رشته‌های فقه و مبانی حقوق، فقه و حقوق، حقوق و سایر سازمان‌ها و مؤسساتی که در ارتباط با حیوانات فعالیت می‌کنند.

ز. روش پژوهش

روش انجام پژوهش بدین صورت بوده که ابتدا ساختار کلی و احتمالی پایان‌نامه را تنظیم کرده و سپس به جمع‌آوری فیش‌ها پرداخته شد.

نحوه جمع‌آوری فیش‌ها اینگونه بود که ابتدا تمامی مطالب مرتبط با یک بحث را که به نظر می‌رسید در جریان تحقیق مورد استفاده قرار خواهد گرفت، از تمام منابع اعم از منابع شیعی، سنی، عربی، فارسی، انگلیسی و... جمع‌آوری کرده و سپس به سراغ بحث بعدی می‌رفتیم، طوری که در پایان جمع‌آوری فیش‌ها فایل کلی پایان‌نامه که شامل فیش‌های مرتبط به تمام فصل‌ها و مباحث‌ها بود شکل گرفت که در حدود بیش از ۵۰۰ صفحه شد.

بعد از اتمام مرحله فیش برداری، نوبت به ترجمه مطالب جمع‌آوری شده و مرتب کردن آن‌ها رسید. در این مرحله با توجه به اینکه تمام مطالب مربوط به هر گفتار و مبحث ذیل عنوان خود آورده شده بودند کار ترجمه را کمی راحت‌تر می‌کرد چرا که علاوه بر منسجم بودن تمام مطالب، درموردی که برخی از فیش‌ها با اینکه از کتب مختلف جمع‌آوری شده بودند اما به خاطر اینکه یک مساله یا یک نظر را بیان می‌کردند دیگر نیازی به ترجمه همه آن‌ها نبود و با توجه به اینکه مطلب نهایی که قرار بود در پایان‌نامه نوشته شود ترجمه تحت اللفظی عبارات نبود، اشکالی در اینکه با نوشتن یک مطلب که حاوی همه این نظرات مشترک باشد بتوان به همه‌ی کتب مورد استفاده ارجاع داد به نظر نمی‌رسید.

ح. ساختار پژوهش

این پژوهش متشکل از چهار فصل است:

در فصل اول که به بیان کلیات و مفاهیم اختصاص یافته، به بیان معانی لغوی و اصطلاحی واژه‌های به‌کاررفته در عنوان پایان‌نامه و لغات مرتبط پرداخته شده است.

در فصل دوم که می‌توان گفت بدنه اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد، اعمال و رفتارهایی را مورد بررسی قرار داده‌ایم که در ابواب فقهی و کلام معصومین، انجام آن‌ها به‌عنوان ظلم و جنایت علیه حیوان تلقی شده و جزای اخروی و دنیوی در پی خواهد داشت.

در فصل سوم نیز گزارشی از مصادیق رفتارهایی ذکر شده که در قوانین داخلی و خارجی به‌عنوان ظلم به حیوانات، حیوان آزاری یا جنایت علیه حیوانات شناخته شده‌اند.

فصل چهارم با عنوان نتایج و پیشنهادات بعد از یک نتیجه‌گیری کلی، در مبحث پیشنهادات قانونی در راستای ممنوعیت حیوان آزاری و مجازات حیوان آزاران با توجه به مصادیق حیوان آزاری در منابع اسلامی و همچنین قوانین داخلی و خارجی بیان شده که امیداست هرچه زودتر به شکل قانونی مدون درآمده و باعث شود دیگر شاهد صحنه‌های دلخراش آزار حیوانات نباشیم.

فصل اول: مفاهیم و کلیات

مبحث اول: جنایت

در این مبحث ابتدا جنایت را از لحاظ لغوی و اصطلاحی، مورد بررسی قرار می‌دهیم و پس از آن تقسیم بندی انواع جنایت، مطرح شده است.

گفتار اول: مفهوم لغوی

واژه جنایت در کتب مختلف لغت به چندین معنا ترجمه شده که در ذیل به پاره‌ای از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

- ۱- چیدن میوه از درخت.^۱
- ۲- گناه و جرم.^۲
- ۳- ارتکاب گناه و جرمی که منجر به قصاص یا کیفر در دنیا و آخرت شود.^۳
- ۴- فعلی که موجب وارد شدن ضرر به خود فرد یا دیگری شود.^۴

۱. مصطفوی، حسن، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، ج ۲، ص ۱۲۵؛ جوهری، اسماعیل بن حماد، *الصاحح - تاج اللغة و صحاح العربیة*، ج ۶، ص ۲۳۵؛ حمیری، نشوان بن سعید، *شمس العلوم و دواء کلام العرب من الکلوم*، ج ۲، ص ۱۱۸۲؛ طریحی، فخر الدین بن محمد، *مجمع البحرین*، ج ۱، ص ۹۱؛ عبدالمنعم، محمود عبد الرحمان، *معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهیة*، ج ۱، ص ۵۴۲؛ بن فارس، احمد بن فارس، *معجم مقائیس اللغة*، ج ۱، ص ۴۸۲.

۲. زبیدی، محمد مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، ج ۳۷، ص ۳۷۵؛ ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، ج ۱۴، ص ۱۵۴؛ صاحب بن عباد، اسماعیل بن عباد، *المحیط فی اللغة*، ج ۷، ص ۱۸۶؛ ابن اثیر، مبارک بن محمد، *النهاية فی غریب الحديث و الأثر*، ج ۱، ص ۳۰۹؛ ابو جیب، سعدی، *القاموس الفقهی لغة و اصطلاحا*، ص ۷۰؛ أبو عبد الله، شمس الدین، *المطلع علی ألفاظ المقنع*، ص ۴۳۳.

۳. زبیدی، محمد مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، ج ۳۷، ص ۳۷۵؛ ابن اثیر، مبارک بن محمد، *النهاية فی غریب الحديث و الأثر*، ج ۱، ص ۳۰۹؛ أبو عبد الله، شمس الدین، *المطلع علی ألفاظ المقنع*، ص ۴۳۳؛ ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، ج ۱۴، ص ۱۵۴.

۴. فراهیدی، خلیل بن احمد، *کتاب العین*، ج ۶، ص ۱۸۴؛ عبدالمنعم، محمود عبد الرحمان، *معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهیة*، ج ۱، ص ۵۴۲.